

Ype de Boer (2017), *Murakami en het gespleten leven*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 204 pp., € 19,99

Een leven waarin zelfkennis, liefde, vrijheid, verantwoordelijkheid en de ervaring van het lot mogelijk zijn. Niet als eindpunten, maar als oneindige activiteiten. Leven in deze zin is niet enkel een eigenschap van levende menselijke wezens, leven is tevens een kunst waarin de gespleten helften van het bestaan, waarin alledaags en subversief, weten en niet-weten, een dans met elkaar aangaan waarin de leiding doorlopend overgaat van de ene partner op de andere. (183)

Bovenstaand citaat vat kernachtig samen waar het nieuwe boek 'Murakami en het gespleten leven' van filosoof Ype de Boer over gaat. Een grondige en doordachte analyse van Murakami's werk laat zien dat daar een levenskunst uit te distilleren valt, die bestaat in een vruchtbare omgang met onze eigen gespletenheid. Ype de Boer heeft een opmerkelijk toegankelijk boek afgeleverd, waarin hij nauwgezette literaire analyse en vrijere filosofische reflectie op een prettige manier afwisselt. Onder vijf verschillende elementaire thema's wordt de literatuur van Murakami in vijf hoofdstukken tegen het licht gehouden: zelfbehoud; het 'geestrijke' leven; zelfkennis; liefde, leven en dood; lot en vrijheid. Na elk hoofdstuk volgt een 'Aantekening' waarin via een meer speculatieve gedachtegang de gewonnen inzichten op de staat van de hedendaagse westerse cultuur betrokken worden. Citaten uit het werk van Murakami zelf doortrekken het eerste gedeelte van elk hoofdstuk, terwijl moderne filosofen als Agamben en Badiou worden ingeschakeld in de daaropvolgende Aantekeningen (van deze beide filosofen heeft de Boer ook werk vertaald). En deze opzet werkt. Zoals bleek uit het interview tussen de Boer en Gaston Franssen, bij de presentatie van het boek in een uitpuilende Lutherse Kerk, heeft de Boer duidelijke opvattingen over de manier waarop literatuur en filosofie elkaar kunnen aanvullen, en streefde hij met zijn boek naar een taal 'die beweegt tussen de concreetheid, contextualiteit en belevingswaarde van literatuur en de algemeenheid, conceptualiteit en het problematiseringsvermogen van de filosofie.' Als literatuur en filosofie op intelligente en methodologisch verantwoorde wijze gecombineerd worden is het mogelijk om vanuit de concrete levendigheid van een verhaal over een individu dat wij zelf zouden kunnen zijn, te bewegen naar een filosofisch begrip van het leven van dat individu. Maar geen compleet begrip, zo worden we gewaarschuwd: de Boer benadrukt steeds dat Murakami's verhalen niet gaan over het 'vinden' van een stabiele identiteit, zoals vaak is voorgesteld. Dat zou een te eenvoudige voorstelling van zaken zijn, niet alleen wat Murakami's verhalen betreft, maar ook waar het over onszelf gaat.

En dát wij onszelf kunnen verplaatsen in de protagonisten van Murakami,

bleek wel uit de opkomst bij de boekpresentatie en de brede belangstelling voor zijn werk. Er gaat een evidente aantrekkingskracht van de verhalen van Murakami uit, die dieper gaat dan oppervlakkig literair vermaak en samenhangt met de archetypische existentiële reis die zijn protagonisten doormaken, waarin wij ons herkennen en daarom kunnen worden meegenomen. Zijn protagonisten blijven dan ook vaak naamloos en worden eenvoudigweg aangeduid met 'Boku', Japans voor 'ik': het had iedereen kunnen zijn. Maar die naamloosheid, zo maakt de Boer duidelijk, slaat niet alleen op de literaire inwisselbaarheid van de hoofdpersonen, het wijst ook op een wezenlijke anonimiteit, die te maken heeft met een afvlakking van het zelf. De Boku's leiden over het algemeen een geordend, routineus en duidelijk afgebakend bestaan, en laten zich welwillend regeren door de sleur van het alledaagse: 'Het zijn rustige, individualistische personen die hun leven zo georganiseerd hebben dat ze in hun behoeftes kunnen voorzien zonder van anderen afhankelijk te zijn en zonder zelf iemand tot last te zijn.'

Het leven van deze personen draait om *zelfbehoud*, in de letterlijke zin van het woord: ze hebben een stabiel beeld van zichzelf en hun leven is zodanig georganiseerd dat niets het in de war kan schoppen. Natuurlijk blijkt dit steeds een onhoudbare situatie, en wordt hun leven tóch in de war geschopt precies voor zover ze juist verschillen van dit stabiele beeld: hun onderdrukte verlangens, hun zelf voor zover ze dat niet onder ogen kwamen. Het oppervlakkige zelf van de Boku's raakt in crisis als zij geconfronteerd worden – vaak via schaduw- en spiegelfiguren of andere tussenwezens zoals 'de jongen die Kraai wordt genoemd' – met hun zelf voor zover ze dat niet kenden en niet lieten zijn. Dan komt het statische leven van deze behoudende figuren onvermijdelijk in *beweging* en ontstaat er een dynamiek waarin zelfkennis en transformatie mogelijk wordt en waarin de naamloze Boku's *werkelijk* kunnen gaan leven. Een dergelijke constructieve beweging vereist echter eerst een destructie, een sterven van het oude zelf. Deze noodzaak komt in Murakami bijvoorbeeld tot uiting door Toru's verblijf in de put in de *Opwindvogelkronieken*. De Boer laat via talrijke passages uit de verschillende werken van Murakami zien dat het hierboven beschreven proces daarin gevonden kan worden als een terugkerende grondstructuur – zonder overigens op enig moment te vervallen in methodologisch onverantwoorde aanspraken op een presentatie van 'de' filosofie of 'de' onderliggende structuur van Murakami's werk. Typerend aan zijn lezing is de superioriteit van beweging en dynamiek ten opzichte van stabiliteit in de vorm van een beeld dat de pretentie van afgerondheid heeft. Hier kunnen we de Boer het beste weer even zelf aan het woord laten:

Een dergelijk fenomeen van verschillende, soms conflicterende 'beelden' in het leven van een individu is natuurlijk niet beperkt tot Murakami's hoofdpersonen. Waarschijnlijk bestaat het algemene zielenleven van de mens voor een

groot deel uit de dynamiek tussen het zelf en de (niet-bewuste) beelden van dit zelf. Gearticuleerd of ongearticuleerd, hebben we een beeld van onszelf als vriend, partner, slager of advocaat, moeder, kind, broer, dertiger, westerling, aardig, slap of stoer, en ga zo maar door. In geen van die gevallen komen we overeen met deze beelden en is het juist de afstand die bestaat tussen onszelf en dergelijke beelden, die een dynamiek teweegbrengt. Tevens is het waarschijnlijk dat deze beelden zich ook niet zo duidelijk van elkaar onderscheiden, en in ieder mens eerder een obscuur amalgaam vormen, een mengsel van beelden zoals de Schaapman of de Kraai-jongen. Dergelijke beelden bewegen ons net zozeer als wij hen bewegen; wij vormen ze en worden er tegelijkertijd door gevormd. Ze nodigen de mens uit tot een dans, en de dynamiek tussen het zelf en de verschillende beelden maakt een vorm van verantwoordelijkheid voor het eigen leven mogelijk.

Het is in de acceptatie van en de openheid voor onze eigen complexiteit, onze gespletenheid, dat zich een activiteit kan ontvouwen die werkelijk van ons is. Uitgangspunt van de hier voorgestelde dans is de ervaring dat wij nu juist níet samen kunnen vallen met enig beeld van onszelf maar eerder een wandelende paradox zijn. Onze ambiguïteit, onze veranderlijkheid en gespletenheid zijn 'geen problemen waarvoor we onszelf in bescherming moeten nemen', maar maken deel uit van de realiteit van het zelf dat wij kunnen zijn. Zoals door Denker des Vaderlands René ten Bos al werd opgemerkt, tijdens de boekpresentatie in de Lutherse Kerk, is een dergelijk ethisch perspectief, met een opvallende nadruk op *beweging* en *activiteit*, een verademing ten opzichte van allerlei simplistische noties van 'authenticiteit' en het 'vinden van je ware zelf. De ontwikkeling van deze notie van een 'kunst van het gespleten leven' maakt dan ook dat het boek van Ype de Boer – zoals uit het bovenstaande wellicht al gebleken is – niet alleen zeer de moeite waard is als interpretatie van Murakami, hoewel de levendige literaire analyses de zin om Murakami opnieuw te lezen onmiskenbaar aanwakkeren, maar ook als op zichzelf staand filosofisch werk.

De Boer maakt grote thema's als liefde, dood, zelfkennis en vrijheid op een hoog filosofisch niveau toegankelijk voor een breed publiek, via de concrete en individuele vorm die het in de literatuur van Murakami aanneemt. Daarbij wordt hij nooit te academisch of elitair, maar verzandt ook niet in de simplificatie die je vaak ziet wanneer filosofie naar een breder publiek gebracht wordt. Hij weet deze balans te vinden mede dankzij het concrete uitgangspunt van de literatuur waarin eenieder zich kan herkennen, maar het is even evident dat er een doorleefde ervaring aan dit werk ten grondslag ligt die door de lezer aanvoeld wordt: de Boer laat zien dat Murakami's verhalen echt over *ons* gaan, over de lezer en schrijver van dit werk.

Een enkele kritische kanttekening bij dit sterke filosofisch-literaire debuut is misschien dat de Boer veel hooi op zijn vork neemt als hij deze ervaring van herkenning in de ontwikkeling van de Murakami-protagonist specifiek aan de huidige conditie van de westerse samenleving wil verbinden. Zijn idee is dat er in Murakami's werk een *'nieuwe taal'* wordt ontwikkeld die tegemoet zou komen aan de wens om *'na de dood van God het leven nog als zinvol te ervaren'*. Maar is de kracht van dit soort fictie, dat in archetypische beelden elementaire thema's als liefde, dood, vrijheid en lot aan de orde stelt via de existentiële reis van haar protagonist, niet juist iets oerouds? Vinden we de idee van een paradoxaal en voor zichzelf noodzakelijk onbekend wezen dat altijd met zichzelf onderweg is niet ook in bijvoorbeeld de Griekse tragedies? Op de achtergrond van deze cultuurhistorische duiding speelt een wellicht wat overdreven negatieve duiding van het heden, waarin van alles verloren is gegaan ten opzichte van het verleden: de moderne westerse mensen zijn niet meer in staat om 'ervaringen te hebben en communiceren', zijn hun zelfstandigheid kwijt (ze laten zich door Hollywoodfilms 'voorschrijven hoe ze gelukkig moeten worden' en 'persoonlijke verwerking van belevenissen is verruild voor sociale mechanismes die ons voorschrijven hoe we moeten leven en beleven') en hebben hun verbeeldingsvermogen met de opkomst van de moderne wetenschap verloren. Men zit veilig op de bank en kijkt wel op Facebook als men wil weten hoe het iemand gaat, 'in plaats van een persoonlijk gesprek te voeren'. De moderne historicus of archeoloog vindt 'slechts een verzameling losse fragmenten' in plaats van een 'levende traditie'. Hoewel dergelijke clichés en generalisaties wel een beetje de gangbare en modieuze ideologische blik op onze eigen tijd vormen, en de Boer misschien in elk geval in zoverre gerechtvaardigd is om ze ook hier, mede via het aanhalen van invloedrijke moderne filosofen, gewoon te vooronderstellen, worden ze soms wat te makkelijk gegeven en zeker te weinig verantwoord en vormen ze een contrast met de zeer genuanceerde toon van de rest van het boek. Het is inderdaad zo dat Murakami's protagonisten hun ervaring van zichzelf, hun mogelijkheid tot liefde, wijsheid en vrijheid moeten veroveren via een transformatief proces omdat ze allereerst een oppervlakkig en statisch alledaags bestaan leiden, maar is een dergelijke ontwikkeling nu werkelijk iets dat specifiek bij onze tijd hoort? Is het niet altijd zo geweest dat we de ervaring, de levenswijsheid en de liefde op het leven moeten veroveren, in plaats van dat we het al hebben of in onze schoot geworpen krijgen?

Dergelijke generaliserende duidingen van onze eigen tijd zijn ook niet nodig, want de scherpe en intelligente analyse van de Boer maakt maar al te duidelijk dat Murakami's verhalen én de door hemzelf ontwikkelde 'kunst van het gespleten leven' over *ons* gaan. Of ze onze opa's en oma's van voor Hollywood en Facebook ook aanspreken kunnen we daarom uiteindelijk volledig in het midden laten, zolang we constateren dat *wij* er iets van kunnen leren. Daarom doet deze kritische

kanttekening (die tenslotte slechts enkele van de 'Aantekeningen' betreft) ook maar weinig af aan mijn bewondering voor dit uitstekende boek dat ik aan iedereen met interesse in hedendaagse filosofie en literatuur sterk aanraad. Want dat wij er iets van kunnen leren is zeker: wanneer de lezer aan het einde van het boek is aanbeland bij de 'filosofische inzichten' die zijn opgedaan in het voorgaande, heeft hij (of zij) ook echt het gevoel in samenspraak met de schrijver wat van waarde gewonnen te hebben en iets over zichzelf geleerd te hebben – en dat is wellicht het grootste compliment dat een filosofisch boek ten deel kan vallen.

Robert Vinkesteyn, Universiteit Utrecht